

**Подольський Анатолій Юхимович,**

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1704-9674>,

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник,

відділ етнополітології,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса,

Національна академія наук України,

керівник, Український центр вивчення історії Голокосту,

Київ, Україна

e-mail: [apodolskyi@gmail.com](mailto:apodolskyi@gmail.com)

### **Дослідження і викладання історії Голокосту в Україні: виклики під час сучасної війни**

Ця доповідь присвячена проблемам вивчення Голокосту в Україні у воєнний час. З початком повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну історики Голокосту зіткнулися з викликами концептуального й методологічного характеру. Зокрема, це передусім торкнулося педагогів, які професійно викладали історію Другої світової війни та історію Голокосту.

*Ключові слова:* повномасштабна війна, історія Голокосту, Друга світова війна, дослідження з історії Голокосту, викладання історії Голокосту.

З початком повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну перед дослідниками історії Голокосту постали виклики концептуального і методологічного характеру. До лютого 2022 року у фокусі академічних досліджень з історії Другої світової війни, історії геноциду були долі євреїв, ромів, українців та військовополонених через порівняльні студії, а також питання збереження пам'яті про жертв Другої світової війни, зокрема про євреїв України. Ми намагалися порівнювати злочини нацистів і злочини сталінського режиму, зокрема Голодомор і геноцид кримських татар.

Широкомасштабна війна путінської РФ проти України одразу і суттєво змінила підходи до вивчення теми Голокосту. Зокрема, насамперед це вплинуло на освітян, які фахово викладали історію Другої світової війни, історію Голокосту. Вчителі історії, студенти, науковці, викладачі вишів, ставши на захист країни зі зброєю в руках чи опинившись в евакуації, на прифронтових або навіть окупованих територіях, набули особистого досвіду вже цієї війни. За цих обставин вивчати і викладати історію Голокосту так, як ми це робили до 24 лютого 2022 р., більше неможливо. Бо на тлі масових злочинів, учинених російськими загарбниками проти цивільного населення в Україні, напрошуються нові аналогії, порівняння путінської Росії із тоталітарними режимами минулого і т. ін. Таким чином ми почали думати над зміною парадигми, адже неправильно і неможливо готувати навчальні посібники, тексти чи викладати історію Голокосту і при цьому робити вигляд, що ніби нічого не відбувається тепер, під час російської агресії та війни проти України.

У такій політичній і культурній ситуації доцільність продовження вивчення та викладання історії Голокосту як частини власної української історії, на мою думку, очевидна. Сучасна війна проти України, яка вже стала і в наступні десятиліття залишатиметься основною складовою психологічного стану травмованого війною суспільства й одночасно основним об'єктом осмислення українською інтелектуальною елітою, здатна породити ефект, що спостерігався в середині ХХ ст., коли жахи Другої світової війни затьмарили собою пам'ять про жертв Першої світової війни. Тому вже зараз потрібно готуватися до цього й намагатися знайти для злочину і трагедії Голокосту адекватне місце в структурі колективної пам'яті українців, яка змінюється під впливом актуальних подій. Не припиняти досліджувати і говорити про Голокост в умовах сучасної війни потрібно ще й тому, що правда про минуле, яким важким воно не було б, є також своєрідною зброєю у боротьбі проти ворога, який прагне знищити нашу культуру, нашу пам'ять і нав'язати нам своє трактування минулого.

Уже зараз незаперечним видається факт, що дослідження і проблематика історії Голокосту матиме в післявоєнній Україні свою специфіку, відмінну від

інших країн, де ця тема залишатиметься в переліку головних університетських курсів і де виходить неймовірно велика кількість публікацій. Про це потрібно буде дискутувати. Я впевнений, що українська еліта знайде відповідь і на цей виклик. На рівні парадигм і методології зміниться, очевидно, місце розташування порівнюваних явищ. Якщо раніше характерні особливості Голокосту як безпрецедентного в попередній історії злочину виводилися внаслідок порівняння Голокосту з трагедіями минулого, то в українських умовах Голокост скоріше за все стане тим «еталонним» злочином проти людяності, з яким порівнюватимуться злочини путінського режиму і його армії, скоєні в Україні в наш час.

Також важливим залишається застосування світового досвіду вшанування пам'яті жертв Голокосту для комеморації сучасної російської війни проти України. Це питання є для нас справді дуже актуальним. Цивілізований світ за час, що минув після Голокосту, накопичив величезний досвід вшанування пам'яті його жертв. Набір комеморативних практик, який використовується при цьому, також дуже широкий. Це і музеї, такі, як, наприклад, у Вашингтоні, Єрусалимі чи Амстердамі, меморіали на кшталт Берлінського комплексу в пам'ять про знищених євреїв Європи тощо. Також не слід забувати і про документальні й дослідницькі центри, бази даних і т. ін., які теж є формою збереження пам'яті. Насправді Україна вже давно застосовує світовий досвід комеморації Голокосту для увіковічнення пам'яті, наприклад, жертв Голодомору 1932–1933 рр. Зараз цей досвід знову може стати і вже стає у нагоді: опитування жителів Київської області, які пережили російську окупацію у 2022 р., проводилося на основі методик, відпрацьованих раніше на численних інтерв'ю зі свідками Голокосту. Правильно організований збір матеріалів про події сучасної війни, про її героїв, жертв серед цивільного населення тощо, а також використання сучасних мультимедійних технологій для її комеморації – це ще два важливі напрями, де може бути використано досвід комеморації Голокосту.

Під час російської війни проти України для дослідників з'явилася ще одна нова тенденція й одночасно виклик – відповідальне порівняння злочинів

тоталітарних режимів минулого століття зі злочинами сучасного російського політичного режиму. Небезпека сучасної злочинної російської ідеології – рашизму – для європейського простору, не лише для України як терену російської агресії, полягає у використанні давно сформованих кліше, зокрема – в увиразненні «добрих» рис комунізму на тлі засудження нацизму як найбільшого світового зла. У цьому випадку ми звертаємося до теми про покаране й непокаране зло. Якщо над злочинами націонал-соціалізму відбувся міжнародний трибунал і ця ідеологія була засуджена як антилюдська та злочинна, носії цієї ідеології були марковані як ті, хто був звинувачений у злочинах проти людяності, то у випадку зі злочинами комунізму, зі злочинами сталінського режиму такого не відбулося. У тому числі і в першу чергу стали можливі злочини сучасного російського політичного режиму та загалом російської держави та російського суспільства. Понад те, путінська Росія приватизувала перемогу над нацизмом у Другій світовій війні. Як слушно зауважив український філософ, колишній військовий Антон Дробович, що своїм «победобесієм» сучасна Росія отруїла пам'ять про Другу світову війну.

На мій погляд, країна-агресорка, російське суспільство втратили будь-яке право – юридичне, моральне – відзначати День Перемоги над нацизмом через те, що вони самі стали окупантами, агресорами, загарбниками. Вони самі, їхнє «победобесіє» і брехня з так званим «Безсмертним полком», усе, що вони наробили, та їхній міф – насправді вони просто спалювали пам'ять про тих, хто загинув у тій війні. Але тут росіяни так само, у цій агресії проти України, використовують історичне минуле як інструмент. Путін це вдало робить уже понад 20 років. Він ще у 2010 році заявляв, ми, мовляв, перемогли б і без українців. Мені здається, що насправді вони ніколи не переймалися ані пам'яттю, ані вшануванням тих, хто тоді за них загинув. Але їм це потрібно було – їм зручно це використовувати. Насправді Україна, перебуваючи в біді, та й узагалі повільно просуваючись до європейських цінностей, по-справжньому вшановує пам'ять цивільних жертв тієї війни. Тут насамперед мається на увазі українське суспільство в цілому, за яким українська влада часом не встигає. Але в нас

реальні речі відбуваються – наукові, освітні, меморіальні, що є не інструментом, а частиною нашого життя. Натомість у них це просто інструмент, завдяки якому російська влада утримує в тоталітарних лещатах своє суспільство. Віталій Нахманович, український історик, зауважив, що СРСР і теперішня Росія, як спадкоємиця злочинів СРСР, – безбожна країна. А в безбожній країні не лише відсутня повага до тих, хто помер, але й не цінується буття живих. І росіяни постійно це демонструють.

**Anatolii Podolskyi,**

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1704-9674>,

Candidate of Historical Sciences, Leading Research Associate,

Department of Ethnopolitical Studies,

Kuras Institute of Political and Ethnic Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Head, Ukrainian Center for Holocaust Studies

Kyiv, Ukraine

e-mail: [apodolskyi@gmail.com](mailto:apodolskyi@gmail.com)

**Research and teaching of the Holocaust history in Ukraine: challenges during  
the current war**

This paper deals with the problems of the Holocaust Studies in Ukraine during wartime. With the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian aggressor, Holocaust historians faced challenges of a conceptual and methodological nature. The large-scale war of Putin's Russian Federation against Ukraine immediately and significantly changed approaches to studying the topic of the Holocaust. In particular, this primarily affected educators who professionally taught the history of World War II and the history of the Holocaust.

*Keywords:* full-scale war, Holocaust history, World War II, Holocaust history research, Holocaust history teaching.